BELGİ

Sayı 22 (Yaz 2021/ II)

DOI: 10.33431/belgi.897962 **Araştırma Makalesi/**Research Article

SOVYETLER BİRLİĞİ, LOZAN ANTLAŞMASI VE TÜRKİYE*

SOVIET UNION, TREATY OF LAUSANNE AND TURKEY

Umut BEKCAN**

Geliş Tarihi/Received:16.03.2021 **Kabul Tarihi/Accepted:**18.06.2021

BEKCAN, Umut, (2021), "Sovyetler Birliği, Lozan Antlaşması ve Türkiye", Belgi Dergisi, S.22, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2021/II, ss. 241-253.

Öz

Sovyetler Birliği (SSCB), Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'nı destekledi. Türkiye, SSCB gibi Marksizm-Leninizm temelinde sosyalist bir ideolojiye sahip değildi. Emperyalist devletlerle mücadele ortak paydası Türkiye'ye yurt savunmasında SSCB'den antiemperyalizm ideolojik desteği ile silah ve cephane yardımı almasını sağladı. Emperyalist devletlerin hakim olmadığı Türkiye, SSCB için tampon görevi gördü ve kuşatılmaktan kurtardı. Kuşkusuz, SSCB'nin bu politikasının ideolojik temeli/sebebi vardı. Doğu halklarının, ezilen/yoksul halkların kendilerini sömüren güçlü, emperyalist devletlere karşı uyanmasını/ayaklanmasını, ilk aşamada ulusal devrimlerini gerçekleştirmelerini istiyordu. Savaşın sonunda imzalanan Lozan Antlaşması, Türkiye için bir zaferdi. Türkiye'nin topraklarını düşmanlardan temizlemesi SSCB için de memnuniyet vericiydi. Hatta SSCB, Lozan'ı egemen bir devletin kurulmasını sağlayan, Türkiye halkının ulusal direniş ve manevi canlanma yolunu açan bir antlaşma olarak değerlendiriyor, geçmişteki Türk (Osmanlı) hükümetlerinin hayal bile edemeyeceği büyük bir kazanım olarak görüyordu.Bu bağlamda, bu çalışmada iki temel varsayım ortaya kondu. Birincisi, SSCB'ye göre Lozan Antlaşması, Türkiye için büyük bir başarı olsa da antlaşma aynı zamanda batılı ülkelere bir taviz anlamına geliyordu. Ayrıca, konferans süreci anti-Sovyet bir ortama sahipti. Türkiye'nin batılı ülkelerle uzlaşması/uzlaşma süreci SSCB'yi dışlamayı da beraberinde getirmişti. İlkiyle bağlantılı ikinci varsayım ise; savaşlardan yorgun düşen Türkiye, ülkenin ve yeni sistemin/rejimin inşası için en kısa sürede barışı sağlamayı amaçlıyordu. Bir başka deyişle, SSCB'nin taviz içerdiğini düşündüğü antlaşma ve öncesi süreç, Türkiye'nin barış mücadelesini ve gerçekçi bir dış politikayı yansıtıyordu. Çalışmada öncelikle, Büyük Taarruz'un sona ermesinden Lozan Antlaşması'nın imzalanması kadar olan süreçte SSCB'nin taviz olarak görüp eleştirdiği noktalar ve anti-Sovyet hava üzerinde duruldu. Ardından SSCB'nin bu eleştirel bakışına adeta cevap niteliğindeki Türkiye'nin bu dönemde uyguladığı politikanın nedenleri ortaya kondu.

Anahtar Kelimeler: *Kurtuluş Savaşı, Sovyetler Birliği, Türkiye, Lozan Konferansı, Boğazlar, Lozan Antlaşması*

* Bu çalışma, 17-18 Ekim 2019 tarihlerinde Birinci Dünya Savaşı ve Yirminci Yüzyıla Etkileri ana başlığıyla düzenlenen III. Mülkiye Uluslararası İlişkiler Kongresi'nde "Lozan Antlaşması'nın Sovyet Yorumu" başlığıyla sunulan bildirinin yeniden düzenlenmiş ve genişletilmiş tam metnidir.

** Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Denizli, ubekcan@pau.edu.tr, (http://orcid.org/0000-0002-6016-5021)

Abstract

Soviet Union supported Turkey's War of Independence. Turkey, unlike the USSR did not have a socialist ideology based on Marxism-Leninism. Common denominator of struggle against imperialist states provided anti-imperialism ideological support with weapon and ammunition aid to Turkey in the war. Turkey which was not dominated by the imperialist states, acted as a buffer for the USSR and saved from being surrounded. Undoubtedly, this policy of the USSR had an ideological basis/reason. The USSR wanted the oppressed/poor peoples of the East to awaken/revolt against the powerful, imperialist states to realize their national revolution at the first stage. The Treaty of Lausanne signed at the end of the war, was a victory for Turkey. Turkey's liberating its territory from the enemies was gratifying for the USSR. Even the Soviet Union considered the Treaty of Lausanne as which enabled the establishment of a sovereign state and paved the way national resistance and spiritual revival of the people and saw it as a great achievement that the Turkish (Ottoman) governments of the past could not have imagined. In this context, two basic assumptions were put forward in this study. First, according to the USSR, the Treaty of Lausanne, though a great success for Turkey, but also meant a concession to Western countries. Also, the conference process had an anti-Soviet environment. Turkey's rapprochement with Western countries/reconciliation process had brought about the exclusion of the USSR. The second assumption related to the first is; Turkey which fell tired of war aimed to make peace as soon as possible to construct the country and the new system/regime. The treaty and its pre-period that the USSR thought contained compromises, reflected Turkey's struggle for peace and a realistic foreign policy. In the study first, in the period from the end of the Great Offensive to the signing of the Treaty of Lausanne, the points that the USSR regarded as compromises and the anti-Soviet atmosphere were focused on. Then, as a response to this critical view of the USSR, reasons of Turkey's policy implemented during this period were put forward.

Keywords: *War of Independence, Soviet Union, Turkey, Lausanne Conference, Turkish Straits, Treaty of Lausanne*

Giriş

Lozan Antlaşması, Türkiye'nin (TBMM Hükümeti) bağımsızlık mücadelesi verdiği devletler tarafından tanınmasını sağlayan, uluslararası sisteme dahil eden bir tescil belgesidir. Antlaşma Birinci Dünya Savaşı (BDS) sonunda oluşan duruma/statükoya, yenik Osmanlı Devleti'nin imzalamak zorunda bırakıldığı Sevr Antlaşması'na karşı çıkan Mustafa Kemal Paşa öncülüğündeki hareketin verdiği mücadele (Kurtuluş Savaşı) sonunda imzalandı ve Sevr'in yerini aldı. Böylece Anadolu topraklarını paylaşmayı amaçlayan BDS'nin galip devletleri başarısız oldular ve Lozan ile yeni Türk devletinin varlığını kabullenmek zorunda kaldılar. Galip devletler aynı dönemde bir başka devletin varlığını ise kabullenmemek için çaba gösteriyorlardı. Bu devletin adı BDS sırasında Rusya'da gerçekleşen devrim sonrasında kurulan Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ydi. Sosyalist cumhuriyet, varolan alışılmış/bilinen toplumsal-ekonomik düzene toptan bir başkaldırıyı ifade ediyordu. Antiemperyalistti, sermayenin/burjuvazinin karşısında emeğin/işçi sınıfının iktidarını savunuyordu. Emperyalist müdahale ve işgal içeren bir iç savaşa rağmen ayakta kalmayı başarmış ve 1922'nin sonundan itibaren Sovyetler Birliği adını almıştı.

Sovyetler Birliği (SSCB/Sovyetler), Türkiye'nin emperyalist devletlere, onların taşeron ve işbirlikçilerine karşı verdiği Kurtuluş Savaşı'nın yanında yer aldı. Türkiye, SSCB gibi Marksizm-Leninizm temelinde sosyalist bir ideolojiye sahip değildi. Emperyalist devletlerle mücadele ortak paydası Türkiye'ye yurt savunmasında Sovyetler'den antiemperyalizm[1] ideolojik desteği ile silah ve cephane yardımı almasını sağladı. Emperyalist devletlerin hakim ol(a)madığı Türkiye, SSCB için tampon görevi gördü ve kuşatılmaktan kurtardı. Kuşkusuz, SSCB'nin bu politikasının ideolojik temeli/sebebi vardı. Doğu halklarının, ezilen/yoksul halkların kendilerini sömüren güçlü, emperyalist devletlere karşı uyanmasını/ayaklanmasını ilk aşamada ulusal devrimlerini gerçekleştirmelerini istiyordu. Lozan, Türkiye için bir zaferdi. Türkiye'nin topraklarını düşmanlardan temizlemesi SSCB için de memnuniyet vericiydi. Hatta SSCB, Lozan'ı egemen bir devletin kurulmasını sağlayan Türkiye halkının ulusal direniş ve manevi canlanma yolunu açan bir antlaşma olarak değerlendiriyor, geçmişteki Türk (Osmanlı) hükümetlerinin hayal bile edemeyeceği büyük bir kazanım olarak görüyordu.[2]

Bu çalışmada iki temel varsayım ortaya kondu. Birincisi, Sovyetler Birliği'ne göre Lozan, Türkiye için büyük bir başarı olsa da antlaşma aynı zamanda batılı ülkelere bir taviz anlamına geliyordu. Ayrıca, konferans süreci anti-Sovyet bir ortama sahipti. Türkiye'nin batılı ülkelerle uzlaşması/uzlaşma süreci SSCB'yi dışlamayı da beraberinde getirmişti. İlkiyle bağlantılı ikinci varsayım ise; savaşlardan yorgun düşen Türkiye, ülkenin ve yeni sistemin/rejimin inşası için en kısa sürede barışı sağlamayı amaçlıyordu. Bir başka deyişle, SSCB'nin taviz içerdiğini düşündüğü antlaşma ve öncesi süreç Türkiye'nin barış mücadelesini ve gerçekçi bir dış politikayı yansıtıyordu.

1 Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'nın antiemperyalist olup olmadığı tartışması bu çalışmanın amacı ve sınırı dışında kalmaktadır. Ama şurası kesindir ki Kurtuluş Savaşı, emperyalist devletlere karşı anti-ilhakçı bir niteliğe sahipti. Bu bağlamda, Sovyetler'in antiemperyalizm ideolojisini, pratikte Türkiye'nin kurtuluş mücadelesine rahatlıkla tahvil etmek mümkündü.

2 SSCB Bilimler Akademisi (1978), Ekim Devrimi Sonrası Türkiye Tarihi I, Çev. A. Hasanoğlu, İstanbul: Bilim Yayınları, s. 100.

Çalışmada öncelikle ilk varsayım; Büyük Taarruz'un sona ermesinden Lozan Antlaşması'nın imzalanmasına kadar olan süreçte SSCB'nin taviz olarak görüp eleştirdiği noktalar ve anti-Sovyet hava üzerinde duruldu. Ardından SSCB'nin bu eleştirel bakışına adeta cevap niteliğindeki Türkiye'nin bu dönemde uyguladığı politikanın nedenleri ortaya kondu.

SSCB'nin Lozan Sürecine ve Antlaşmaya Bakışı

SSCB, Lozan Antlaşması'na giden sürecin emperyalistlere verilen bir tavizle başladığını düşünüyordu. Türkiye, Büyük Taarruz'u sonuna kadar sürdürmeliydi. Türk ordusu Yunan cephesini yarıp Ege Denizi'yle Marmara Denizi'ne ve boğazlara doğru ilerlerken, Sovyetler'in beklentisi, ordunun İstanbul'a girmesi ve boğazın Anadolu yakasını ve Doğu Trakya'yı işgal etmesiydi.[3] Fransa ve İtalya, Çanakkale'den çekilmişti. İngiltere panik halindeydi. Boğazlar çevresi ve İstanbul'da konumunu güçlendirmeyi ve böylelikle Türk ordusunu taarruzdan caydırmayı amaçlıyordu. İngiltere hükümetinin dominyonlarına gönderdiği telgrafta, cesareti kırılmış Yunan ordusundan ciddi bir direniş görmeyen 60-70 bin kişilik Türk ordusuna karşı zamanında önlem alınması gerektiği aksi takdirde alınacak küçük düşürücü bir yenilginin Hindistan ve Müslüman halk arasında olumsuz sonuçlar yaratabileceği ifade ediliyordu.[4] Sovyetler'e göre Türkiye boğazları zorlayabilirdi, İngilizlere kıyasla daha güçlü bir kara ordusuna sahipti.[5] Komintern'de de aynı beklenti vardı. Hintli komünist Roy'a göre, Yunan silahlı kuvvetlerinin moralinin tamamen bozulduğu, boğazdaki İngiliz birliklerinin Türk hücumunu durduramayacak kadar zayıf olduğu ve İstanbul yolu Ankara ordularına tamamen açık olduğu bir durumda savaşın durdurulması düşman güçlerini toparlanabilmeleri için zaman kazandırmış ve İstanbul'un alınmasını engellemişti.[6] Yunanları yenilgiye uğrattıktan sonra İstanbul'a ilerlemek yerine 11 Ekim 1922'de Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın yapılması, Doğu Trakya'yı savaş yapmadan kurtarsa da müttefik devletlere barış antlaşması imzalanana dek İstanbul ve boğazlar bölgesinde bulunma hakkı tanıyordu. Mudanya müzakereleri sırasında Türkiye'deki İngiliz orduları başkomutanı General Charles Harington, İsmet Paşa'ya "*gideceğiz ekselansları, ama onurumuzla gitmek istiyoruz*" demişti.[7] 23 Ekim'de 1922'de İngiltere başbakanı olan Muhafazakar Parti milletvekili Andrew Bonar Law, 6 Ekim'de Times gazetesine verdiği demeçte Türklere böylesine kesin bir ihtar çekilmesinin[8] yerinde olduğunu, aksi takdirde elde ettikleri zaferin heyecanıyla İstanbul'a bile girmeye çalışabileceklerini söylemişti. Ona göre, İstanbul ve Balkanlar'da büyük çaplı bir kıyımın önüne geçilmişti.[9] Artık şimdi İstanbul'un ve boğazların Türkiye'ye verilmesi, Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin

3 S. İ. Aralov (1997), Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları 2, Çev. H. A. Ediz, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, s. 185.

4 Winston Churchill (1929), The World Crisis, The Aftermath, London: Thornton Butterworth Limited, s. 425.

5 A. M. Şamsutdinov (1999), Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı 1918-1923, Çev. A. Behramoğlu, İstanbul: Doğan Kitap, s. 294.

6 M. N. Roy (1985), "Türk Zaferi ve Doğu", Komintern Belgelerinde Türkiye Kurtuluş Savaşı, Der. E. Adıgüzel, Çev. F. Mercan, İstanbul: Kaynak Yayınları, s. 62.

7 İ. İ. Mints (1945), "Uglubleniye Protivoreçiy Versalskoy Sistemı, Otmena Sevrskogo Dogovora", İstoriya Diplomatii, Tom 3, red. V. P. Potemkina, Moskva: Gosudarstvennoye İzdatelstvo Politiçeskoy Literaturı, s. 208.

8 23 Eylül 1922'de Türkiye'ye İtilaf devletleri dışişleri bakanları imzasıyla gönderilen ateşkes ve yakın zamanda barış konferansı toplama önerisi içeren nota kastediliyor. Gazi Mustafa Kemal (2015), Nutuk, İstanbul: Kaynak Yayınları, s. 517.

9 Ravesteyn (1985), "Doğu Meselesi Üzerine Tartışma", Komintern Belgelerinde Türkiye Kurtuluş Savaşı, age, s. 73-74.

etkisinde olup olmamasına bağlıydı.[10] Türkiye, Mudanya'da İtilaf devletleriyle görüşme kararı aldığını SSCB'ye bildirmedi. Kurtuluş Savaşı'nın en önemli dış destekçisi olan SSCB bu durumu şaşkınlıkla karşılamıştı. Böyle bir ortamda, Türk ordusunun kazandığı büyük zaferin istenilen sonuca ulaşmama riskinin arttığı ve Türkiye topraklarında yabancı askerlerin varlığının Lozan'daki görüşmelerde bir dezavantaj oluşturacağı fikrine sahipti.[11]

Savaşın durduğu bu süreçte Türkiye-SSCB ilişkilerinde soğuk rüzgarlar esmeye başladı. Türkiye Ankara'daki Sovyet Dış Ticaret Temsilciliği'ni kapatmak istedi. Buna karşılık SSCB, Batum'a gitmek isteyen Türk vatandaşlarına vize vermedi. SSCB'nin saltanatın kaldırılması dolayısıyla gönderdiği kutlama mesajına Türkiye üç hafta gecikmeli cevap verdi.[12] Ayrıca Türkiye'de komünistlere karşı bir baskı kampanyası başladı. Halka açık toplantı yapmalarına izin verilmedi, birçok komünist tutuklandı, işçi örgütleri kapatıldı.[13] Kasım ayı içinde gerçekleşen bu olaylar, Lozan Konferansı öncesi Türkiye'nin batılı ülkelere siyasi duruşunu/pozisyonunu hatırlatması açısından dikkat çekiciydi.

Lozan Konferansı 20 Kasım 1922'de başladı. SSCB, Lozan Konferansı'nın bütününe değil sadece boğazlara ilişkin görüşmelere davet edildi.[14] Devrimin lideri Vladimir Lenin konferanstan önce Observer ve Manchester Guardian gazetelerine verdiği röportajda; boğazların her durumda savaş gemilerinin geçişine kapatılması ve ticaret gemilerinin geçişine serbest bırakılması fikrinde olduklarını söyledi. Konferans sürecinde de Sovyet heyeti bu doğrultuda boğazlarda Türkiye'nin tam egemenliğini savundu.[15] Boğazlar, Sovyetler için sadece ihracat amacıyla kullanılan bir suyolu değildi. Boğazlardan geçiş rejimi Sovyetler'in güvenliğini yakından ilgilendiriyordu. Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemileri boğazlardan geçerek Sovyetler'e saldırabilirdi. Öyle ki, Sovyet Dışişleri Komiseri Georgiy Çiçerin, konferansta İstanbul Boğazı ve Marmara Denizi'nin her türlü güvenlik bozucu tehlikeden uzak tutulmasından söz etti ve Misak-ı Milli'nin 4. maddesini okudu.[16] İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Çiçerin'i Türkiye'nin savunucusu olmakla ve İsmet Paşa'nın rolüne girmekle eleştirirken, Çiçerin de benzer şekilde Curzon'un "Karadeniz ülkelerinin savunucusu" gibi konuştuğunu söylemişti.[17] Türkiye

10 Webb (1985), "Doğu Meselesi Üzerine Tartışma", Komintern Belgelerinde Türkiye Kurtuluş Savaşı, age., s. 144.
11 Aralov, age, s. 189; SSCB Bilimler Akademisi, age, s. 80.
12 Stefanos Yerasimos (2000), Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri 1917-1923, İstanbul: Boyut Kitapları, s. 477.
13 Bülent Gökay (1998), Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye 1918-1923, Çev. S. Yalçın, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 184; Mihail Serefimoviç Meyer (2009), "Arşiv Belgeleri Işığında Lozan Konferansı Sırasında Türk-Rus İlişkileri", Çev. F. Yapıcı, Gazi Akademik Bakış, Cilt 3 Sayı 5, s. 261.
14 İ. F. İvaşin (1957), "Naçalo Polosı Mirnogo Sosuşestvovaniya Dvuh Sistem, Borba Sovetskogo Gosudarstva za Ustanovleniye Ekonomiçeskih i Diplomatiçeskih Otoşeniy s Kapitalistiçeskimi Stranami", İstoriya Mejdunarodnıh Otnoşeniy i Vneşney Politiki SSSR 1870-1957, Moskva: Vısşaya Partiynaya Şkola Pri TsK KPSS, s. 164.
15 Vladimir Lenin (1970), Polnoye Sobraniye Soçineniy. Tom 45, Moskva: İzdatelstvo Politiçeskoy Literaturı, s. 240-241.
16 Çiçerin şöyle demişti: "Ticaret gemilerinin ve barışçı nitelikteki deniz ulaşım araçlarının İstanbul Boğazı, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı'nda tam ve sürekli özgürlük içinde hareket edebilmeleri, mutlak şekilde ve hiçbir kısıntıya uğratılmaksızın sağlanmalıdır. Gerek Karadeniz kıyılarında, gerekse tüm Yakın Doğu'da ve İstanbul'da barış ve güvenliğin korunup sürdürüleceği kesin ve açık biçimde garanti edilmelidir. Bir başka deyişle bu, savaş zamanında da Boğazların, Türkiye hariç tüm ülkelerin savaş gemilerine ve askeri uçaklarına sürekli olarak kapatılması anlamına gelir" Dokumentı Vneşney Politiki SSSR (1962), Tom 6, Moskva: Gosudarstvennoye İzdatelstvo Politiçeskoy Literaturı, s. 36; Mints, age, s. 216-217. Misak-ı Milli'nin 4. maddesi ise şöyledir: İstanbul şehri ile Marmara denizinin her türlü güvenliği sağlanmalıdır. Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının yabancı devletlerin ticaret ve ulaştırmasına açılması, ilgili devletlerin oybirliği ile verecekleri karara bağlıdır. "Misak-ı Mili Beyannamesi", https://www.ttk.gov.tr/tarihveegitim/misak-i-milli-beyannamesi/ (15.03.2021). (ilgili kaynaktan sadeleştirilmiştir).
17 Dokumenti Vneşney Politiki SSSR (1962), age, s. 288.

ilkesel olarak Sovyet görüşünü paylaşıyordu ama boğazların silahsızlandırılması hususunda İngiltere'nin baskısını hissediyordu. Başta Fransa ve İtalya olmak üzere Çiçerin tarafından suskun kaldıkları için eleştirilen diğer devletler İngiltere'yi destekliyordu.[18] Müttefikler, Türkiye'ye karşı tek diplomatik cephe oluşturmuşlardı.[19] Curzon, Türkiye'nin SSCB'yle aynı görüşü savunmasını Türkiye açısından doğru bulmuyordu. Zira ona göre, iki halk arasında kısa zamanda ortaya çıkacak ülkü ve çıkar farklılıkları Türkiye'yi Batı'ya yönelmeye zorlayabilirdi ve bu düşüncesini İnönü'ye de iletmişti.[20] İnönü de SSCB görüşüne uygun hareket etmenin Türkiye'yi yalnız bırakacağını ve çözümü güçleştireceğini düşünüyordu.[21] 8 Aralık'ta Türkiye'nin boğazların silahsızlandırılmasını kabul ettiğini açıklaması İngilizleri memnun etti.[22] Böylece, boğazlarla ilgili bir anlaşma zemini ortaya çıkmıştı. Türk ve İtilaf devletleri uzmanları alt komisyon oluşturdu ve SSCB konunun dışında kaldı.[23] Türkiye İngiltere'ye yaklaşmıştı.[24] Sovyetler 18 Aralık'ta ticaret gemilerinin boğazlardan geçişine serbestlik, Türkiye haricindeki ülkelerin savaş gemilerinin ve savaş uçaklarının geçişine tam yasak getirilmesini içeren önerisini yaptı. Boğazların savaş gemilerinin geçişine kapatılmasını önerirken doğal olarak Sovyet savaş gemilerinin de Karadeniz'den Akdeniz'e geçemeyeceğini kabul etmiş oluyordu.[25] Fakat bu öneri ertesi gün Curzon tarafından katılımcı ülkeler adına, tartışmaya bile gerek duyulmadan reddedildi.[26]

1 Şubat 1923'te boğazlar sözleşmesinin taslak metni onaylandı. Fakat Çiçerin, SSCB ile görüşmeden ve bir anlaşmaya varılmadan boğazlarla ilgili bir karar alınamayacağını, SSCB olmadan imzalanacak bir anlaşmanın sorunu çözümsüz bırakacağını ve SSCB'nin serbest hareket edeceğini söylüyordu.[27] Türkiye'nin İngiltere'ye yaklaşması, SSCB'den uzaklaşması anlamına geliyordu. SSCB'nin Ankara Büyükelçisi Semyon Aralov 4 Şubat'ta Moskova'ya yazdığı mektupta; Türklerle ilişkilerin günden güne kötüleştiğini hatta bazen düşmanca bir karakter kazandığından bahsetmiş ve şöyle demişti:

"*Elçilik yaşamının gündelik en küçük ayrıntılarından başlayıp, yüksek politikaya kadar (biz) mukavemet görüyoruz ve ne Dışişleri Komiserliği ne de Türk yönetimi hiçbir konuda karşılık vermiyorlar ve küçük iğneleme ve mukavemetlerle çileden çıkarmaya çalışıyorlar.. Birkaç aydır tek bir resmi görevli bile görmüyoruz. Hem kendi, hem de sizin verdiğiniz görevler gereği sık sık Rauf Bey'e uğramam gerekiyor ve Lozan Konferansı boyunca Rauf Bey bana sadece bir defa geldi. Sanki biz Türklere dalkavukluk ediyormuşuz gibi görünüyor,*

18 İsmet İnönü (1998), İsmet İnönü'nün Hatıraları I, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, s. 94-98.
19 Sovetskaya İstoriçeskaya Entsiklopediya (1965), Tom 8, Moskva: İzdatelstvo Sovetskaya Entsiklopediya, s. 758-759.
20 Yerasimos, age, s. 480.
21 Bilal N. Şimşir (1990), Lozan Telgrafları I, Ankara: Türk Tarih Kurumu, s. 159.
22 ae, s. 184.
23 Yerasimos, age, s. 485-486; Diplomatiçeskiy Slovar (1971), Tom 2, Moskva: İzdatelstvo Politiçeskoy Literaturı, s. 203.
24 Lozan'da Türk heyetinde yer alan Dr. Rıza Nur'un anılarında bu durumu destekleyen şöyle bir anektod vardır: "Musul için Lord Curzon ile hususi temas ettim.. Ama siz Ruslarla berabersiniz. Nasıl olur? dedi. Bu iyi bir ışıktı. Dedim ki: Biz daima İngilizler ile dost olmak fikrindeyiz. Türk milleti sizi sever. Rus'u sevmez. Rus Türk'ün tabii düşmanıdır. Bu vaziyet eskidir ve bugün de değişmemiştir. Harbi umumi bunu bozmamıştır... Yerinden kalkıp yanıma geldi. Demek ki en hassas tele dokunmuşum. Eğer dost olursak Ruslar'ı terk eder misiniz? dedi. Derhal dedim..." Rıza Nur, Hayat ve Hatıralarım III, s. 1029-1032'den aktaran Bilal N. Şimşir (1994), Lozan Telgrafları II, Ankara: Türk Tarih Kurumu, s. 634-635.
25 Dokumenti Vneşney Politiki SSSR (1962), age, s. 92-96.
26 Diplomatiçeskiy Slovar, age, s. 203.
27 Dokumenti Vneşney Politiki SSSR (1962), age, s. 173-178.

Türkler bunu çok iyi hissediyorlar, anlıyorlar ve Lozan'da tartışılan sorunlara bizim bakış açımızı hiç sormadılar."[28]

Konferans sonunda imzalanan Lozan Boğazlar Sözleşmesi (LBS) Türkiye'nin boğazlardaki egemenlik hakkından feragat ettiği manasına geliyordu. Zira, boğazlar askerden arındırılacaktı, uluslararası bir komisyon tarafından yönetilecekti, savaşta ve barışta Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemileri belli şartlar altında Karadeniz'e girebilecekti. Sovyetler'e göre Türkiye emperyalist devletlere önemli bir taviz vermişti. Çünkü LBS, Misak-ı Milli'ye ve Türkiye ile SSCB arasında imzalanan 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması'nın boğazlarda Türk egemenliğini savunan 5. maddesine aykırıydı. Türkiye ise ekonomi ve diğer konularda ödünler alabilmek için boğazlar konusunda İngiltere'nin planına yakın durmuştu.[29] Hatta İngiliz delegasyonuyla özel görüşmeler yapmış ve Sovyetler de bunu protesto etmişti.[30] Sovyetler'e göre her halükarda SSCB tarafından sonuna kadar desteklenecekleriniin bilinciyle hareket ediyorlardı.[31] Aralov'un da belirttiği gibi, Türk heyeti Lozan'da mevzilerini iyi bir şekilde savunmuş ama boğazlar meselesi istisna teşkil etmişti. Bu konuda mevziler çabucak teslim edilmiş, bu fedakarlık Sovyetler'in ve Türkiye'nin çıkarları aleyhine gerçekleşmişti.[32] Bunun yanında Aralov, Türkiye'nin sömürgeci yırtıcıların karşısına tek başına çıksaydı, onu iyice sıkıştıracaklarını ve Türkiye'nin o harikulade zaferinin meyvesini toplama imkanını bulamayacağını düşünüyordu. Ya İtilaf devletlerinin merhametine sığınacaktı ya da onlarla savaşmak zorunda kalacaktı. Lozan'da SSCB'nin sadece varlığı bile emperyalistlerin iştahını azaltmıştı.[33] Çiçerin, Türkiye ile Batı arasındaki ilişkilerin gerildiği ve özellikle konferansın yarıda kaldığı dönemde İngiltere'nin Türkiye'ye SSCB'nin varlığından dolayı saldıramadığını öne sürüyordu.[34] İnönü de İngilizlerin tazyikine karşı Çiçerin'den epey destek gördüklerini söylemişti.[35] Sovyetler, sözleşmenin içeriğinden pek memnun kalmasa da barış, güvenlik ve diğer ülkelerle olumlu ilişkiler kurmak adına LBS'yi imzaladı ve onayladı.[36]

Antlaşma anti-Sovyet unsurlar da içeriyordu. Aslında emperyalist ülkelerdeki anti-Sovyet bakış Sovyet devriminden itibaren başladı. Kendi rejimlerini bir tehdit olarak gördükleri Sovyet devletini uluslararası sistemden dışlamayı ve "parya devlet" muamelesi yapmayı uygun gördüler. Bu durum Lozan sürecinde de değişmedi. Henüz 24 Eylül 1922'de Sovyet hükümetinin yaptığı uluslararası konferans çağrısı kabul edilmedi.[37] Lozan Konferansı'na çağrılmamıştı ve konuyla alakasız ülkeler çağrılırken kendisinin çağrılmamasını keyfi bir davranış olarak görüyor ve eleştiriyordu. Bu hareketin Türkiye'nin

28 Meyer, age, s. 262

29 SSCB Bilimler Akademisi, age, s. 97

30 Sovyet tarafı, konferans başkanlığına gönderdiği 7, 13 ve 20 Ocak tarihli üç notayla bu özel görüşmeleri protesto etmiştir. Dokumenti Vneşney Politiki SSSR (1962), age, s. 137-138, 152-153, 160-161. Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi Başkanı Mihail Kalinin'in Lozan Konferansı'nda boğazlar sorunuyla ilgili olarak 1923'te yaptığı bir konuşmada "Bu sorunu biz Türk heyetinden daha kararlı ve daha güçlü bir şekilde savunduk. Belli ki Türk yönetiminin bu sorun hakkında Antant tarafıyla daha önceden bir takım antlaşmaları vardı" demiştir. Meyer, age, s.252.

31 Mints, age, s. 225.

32 Aralov, age, s. 221.

33 ae, s. 262.

34 V. A. Gurko-Kryajin (1925), Blijniy Vostok i Derjavı, Moskva: Nauçnaya Assotsiatsiya Vostokovedeniya, s. 125.

35 İnönü, İsmet İnönü'nün Hatıraları I, age s. 99.

36 İvaşin, age, s. 168. Sovyet Hükümeti sözleşmeyi, Sovyet cumhuriyetlerinin ve tüm dünyanın ticari çıkarları yeterli ölçüde garanti edilemezse sözleşmeden çekilme kaydıyla imzaladı. Gurko-Kryajin, age, s. 66.

37 Dokumenti Vneşney Politiki SSSR (1961), Tom 5, Moskva: Gosudarstvennoye İzdatelstvo Politiçeskoy Literaturı, s. s. 593-595.

hayati çıkarlarının tam anlamıyla karşılanmasını engellediğini ve egemenlik haklarının geri verilmesini tehlikeye düşürdüğünü iddia ediyordu.[38] Türkiye ise SSCB'nin sadece boğazlarla ilgili görüşmelere davet edilmesini uygun buluyordu.[39]

1915'te İngiltere, Fransa ve Rusya arasındaki gizli antlaşmada Rusya'ya bırakılan boğazlar ve Karadeniz çıkışı,[40] şimdi muhtemel bir Sovyet yayılması/tehdidi dikkate alınarak fiilen İngiltere'nin etkisine bırakılıyordu. Konferansın diplomatik hazırlığını yapan Lord Curzon bizzat anti-Sovyet bir diplomattı. Hindistan'a, İran ve Afganistan'a yaptığı gezilerde edindiği fikirleri kaleme almış ve Yakın Doğu'da İngiltere'yi tehdit eden bir "Rus tehlikesi"nden söz etmişti. SSCB'ye göre, 1921 Moskova Antlaşması'nın boğazlarla ilgili hükmünü geçersiz sayıp, SSCB ile Türkiye'nin arasını bozmak istiyordu.[41] Çiçerin konferansta açıkça İngilizlerin boğazlarda SSCB'ye karşı bir sistem kurmaya çalıştığını söyledi.[42] Bunların haricinde, Nisan 1923'te yeniden başlayan müzakerelerden Sovyetler haberdar edilmemişti. Ayrıca Sovyet heyetinde yer alan İtalya/Roma Büyükelçisi Vatslav Vorovskiy 10 Mayıs'ta suikast sonucu öldürülmüştü.[43] Suikastçı, Moris Konradi adında Beyaz Rus bir devrim karşıtı idi. Geçmişinden kaynaklanan şartların baskısı altında hareket ettiği gerekçesiyle mahkemede beraat etti. Vorovski öldürülmeden bir gün önce, kendisine yönelik bir saldırı tasarlandığını, Lozan'daki Sovyet heyetinin dokunulmazlığından İsviçre hükümetinin sorumlu olduğunu zira hiçbir güvenlik önleminin alınmadığını bildirmişti.[44]

SSCB, boğazlar sözleşmesinin haricinde de Türkiye'nin batılılara taviz verdiğini düşünüyordu. Türkiye, küçük bir toprak parçası karşılığında (Karaağaç) savaş tazminatı almaktan vazgeçmişti. İçeride Osmanlı'dan kopuş manasına gelen ciddi bir dönüşüm içinde olmasına rağmen ondan kalan borçları ödemeyi kabul etti. Yine antlaşmaya göre beş yıl süreyle gümrük vergilerini düzenleme hakkına sahip değildi. Türkiye'nin bu ödünleri vermesi ulusal kurtuluş savaşından sonra zayıf düşmesi nedeniyle zorunlu olmuştu.

38 ae, s. 650-654.

39 İnönü, bunu sebebini, Büyükelçi Aralov'a resmi olarak şöyle ifade etmişti: Türkiye kendisi ile harp halinde bulunan devletlerle bir sulh muahedesi yapmak üzeredir. Rusya ile aramızda imzalanmış Moskova Antlaşması vardır. Lozan Konferansı'na hasım bulunduğumuz devletlerle beraber Rusya'nın da katılmasını istemeyiz. Aksi takdirde, Osmanlı idaresinin politikasını benimsemiş bir duruma düşeriz. Lozan Konferansı'nın bütün safhalarına Rusya'nın katılması teklifi bizim eskiden büyük devletlerle yaptığımız muahedeleri hatırlatacak bir durum yaratabilir. İnönü, İsmet İnönü'nün Hatıraları I, age s. 61.

40 İstanbul, İstanbul Boğazı, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı'nın batı kıyıları, Enez-Midye hattının güneyi, İstanbul Boğazı'yla Sakarya nehri ve ileride belirlenecek İzmit Körfezi arasındaki kıyılar, Marmara Denizi adaları ile İmroz ve Bozcaada, 1915'teki gizli antlaşmaya göre Rusya'ya bırakılıyordu. Gurko-Kryajin, age, s. 59.

41 Mints, age, s. 209-210.

42 Çiçerin bu durumu şöyle ifade etmişti: "Bay Başkanı dinlerken, açıklamasının temel tezi Rusya'ya karşı yönelecek bir sistemin kurulmasıdır, izlenimini edindim. Biz size barış sunuyoruz; siz ise, bize karşı yürüttüğünüz mücadeleyi sonsuza dek yayma çabasındasınız. Rusya bugün yepyeni bir çağın eşiğinde bulunmaktadır. Ve biz bu çağa, çevremizde sürekli ve sağlam barış koşulları yaratarak başlamak istiyoruz. Siz ise, bizi mücadele zorunda bırakacak koşular içine atmak istiyorsunuz. Rus Devrimi, bütün enerjisini, tarihte henüz eşi görülmemiş bir güçle hükûmetinde yoğunlaştıran bir ulus haline getirmiştir. Rus halkı, mücadele etmek durumunda kalırsa boyun eğmeyecektir. Atlılarımız yeniden Pamir yaylalarında belirdiği için ve karşınızda artık, size 1895'te Hindikuş doruklarını bırakmış olan yarı deli bir Çar bulunmadığı için telaştasınız belki de. Ama biz size savaş değil, barış sunuyoruz. Bu barış, eğer olacaksa, Türkiye'nin özgürlük ve egemenliğine dayanan bir barış olacaktır" Mints, age, s. 219.

43 İvaşin, age, s. 167. Vorovski'nin cenaze töreninde İtilaf devletlerinden temsilci yoktu. Basit ve sönük geçen törene konferanstaki ülkelerden sadece Türk delegasyonunun ve birkaç basın mensubunun katılması SSCB'nin uluslararası alandaki yalnızlığını ortaya koyuyordu. Ayrıca İnönü, Çiçerin'e bir başsağlığı mesajı gönderdi. Resul Babaoğlu (2019), "Lozan'da Kanlı Bir Hadise: Sovyet Rusya Delegesi Vatslav Vorovsky Cinayeti ve İsmet Paşa'ya Suikast Tehlikesinin Yankıları", Toplumsal Tarih, Sayı 307, s. 48; Yerasimos, age, s. 497.

44 Dokumenti Vneşney Politiki SSSR (1962), age, s. 285-286.

Devrimin burjuva karakteri ve ekonomik kalkınma için yabancı sermayeye duyulan ihtiyaç da bunda etkili oldu. Lozan'daki görüşmelerin kesildiği dönemde, Şubat 1923'te toplanan İzmir İktisat Kongresi, liberal politikalarla kapitalist bir sanayileşme ve kalkınma anlayışının tercih edildiğini ortaya koymuştu. SSCB'ye göre Türkiye'nin Lozan'daki tavrı batılı ülkelerle sınıfsal bir yakınlık/işbirliği de içeriyordu. Türkiye ulusal burjuvazisi antiemperyalist devrimin derinleşmesinden ve sınıf savaşının keskinleşmesinden çekiniyordu. Devrimin burjuva niteliği, Türkiye'nin sosyal ve ekonomik yaşamında büyük değişiklikler yaratmamış, emperyalist devletlere olan mali-ekonomik bağımlılık ortadan kaldırılmamıştı.[45]

Türkiye'nin Barış Mücadelesi/Politikası

Sovyetler Birliği'nin Lozan sürecinde taviz olarak değerlendirdiği şey Türkiye perspektifinden yeni bir devlet olarak savaş ortamından kurtulup barışı sağlama mücadelesi veya politikasıydı. Yunanların yenilgiye uğratılmasının ardından ateşkesin sağlanması tabii ki İstanbul, boğazlar ve Doğu Trakya'dan feragat edildiği anlamına gelmiyordu. Mustafa Kemal Paşa 12 Eylül 1922'de bir İngiliz gazeteciye, "Anadolu'yu, Meriç nehrine kadar Trakya'yı ve İstanbul'u istiyoruz. Başkentimiz bizim olmalı. Eğer Batılı güçler onu vermezse İstanbul üzerine yürümek zorunda kalacağız" demişti.[46] Hatta Mudanya sürecinde, görüşmelerin kesilme ihtimaline karşı 6 Ekim'de İsmet Paşa'ya 1. ve 2. orduların Marmara bölgesinin güneyinde kalan askeri birliklerinin Kocaeli ve Çanakkale bölgesine harekete geçirilmesi emrini vermişti.[47] Türkiye, yurdunu düşmandan kurtarma konusunda ciddi ve kararlı olduğunu gösteriyordu. Tercih edilen, tabii ki bunun barış yoluyla gerçekleşmesiydi. Ülke ve halk savaş yorgunuydu. Trablusgarp Savaşı'ndan itibaren on yılı aşkın bir süredir savaş hali devam etmekteydi. İmzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşması'yla Türkiye, İnönü'ye göre "askeri harekatla elde edebileceğini bir damla kan akıtmaksızın, bir taşı yerinden oynatmaksızın tamamen elde etmişti."[48] Ama İstanbul ve boğazlar dışarıda kalmıştı. Mustafa Kemal Paşa, Mudanya'yı hem stratejik hem de politik bakımdan başarı olarak görüyordu. Sovyet Büyükelçisi Aralov'a, harekata devam edildiği takdirde İngiltere, Fransa ve İtalya'yı hatta tüm Avrupa'yı karşılarına alma riskinin, bir savaş halinin söz konusu olabileceğini söylemişti. Ayrıca ona göre, orduyu boğazlardan İstanbul ve Trakya tarafına geçirmek çılgınlık olurdu zira ordunun Anadolu'yla bağlantısı kesilecekti. Özellikle Kurtuluş Savaşı sırasında yaptıkları manevralarla Fransa ile İtalya'yı İngiltere'den kopardıklarını, tekrar birleştirmek istemediklerini ifade etmişti.[49]

Türkiye, İngiliz kamuoyunun ve dominyonlarının savaş konusunda isteksiz olduğunun, Lloyd George hükümetinin politikasının çıkmaza sürüklendiğinin, ardından yeni kurulan hükümetin barışı birinci plana aldığının ve İstanbul'daki İngiliz askeri heyetinin de barış yanlısı olduğunun farkındaydı. Bu ortamda İngilizlerin de yeni bir savaşı göze alamayacağını

45 SSCB Bilimler Akademisi, age, s. 99-100; Bu durum, (SSCB'ye göre) burjuva devriminin tutarsızlığından kaynaklanıyordu. Lenin'in belirttiği gibi burjuva devriminin eskinin artıklarının bir kısmını olduğu gibi bırakması burjuvazinin işine geliyordu. Lozan ile uluslararası alanda kabul gören Kemalist devrim de buna örnek teşkil ediyordu. Vladimir Lenin (1960), Polnoye Sobraniye. Soçineniy. Tom 11, Moskva: İzdatelstvo Politiçeskoy Literaturı, s. 37-38.
46 Gökay, age, s. 172.
47 İnönü, İsmet İnönü'nün Hatıraları I, age, s. 40
48 İsmet İnönü (1998), İsmet İnönü'nün Hatıraları II, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, s. 68.
49 Aralov, age, s. 186.

düşünüyordu.[50] Lozan Konferansı'nda da bu anlayışla hareket etti. SSCB'nin Türkiye'nin ulusal egemenliğine vurgu yaparak titizlikle üzerinde durduğu boğazlar meselesini kalıcı bir barışa ulaşmak için anahtar bir konu olarak gördü. Bir başka deyişle, boğazlar konusunda maksimum bir talepte bulunmak antlaşmanın tamamını ve dolayısıyla barışı riske atmak manasına gelecekti. Barış için öncelikle ve kesinlikle konferansın yönlendiricisi ve en güçlü devleti İngiltere ile boğazlar hususunda anlaşmak gerekiyordu. Diğer sorunlar buna bağlı olarak olumlu ya da olumsuz bir sürece girecekti. SSCB ise bu konuda farklı düşünüyor, İstanbul ve boğazlarda Türkiye'nin mutlak egemenliğini Türkiye'den daha fazla ve hararetli bir şekilde savunuyordu.

Türkiye, bu mesele yüzünden konferans sonuçsuz kalır ve savaş çıkarsa SSCB'nin kendisini destekleyeceğinden emin değildi. İnönü, Lozan'da bu konuyla ilgili Çiçerin'le yaptığı konuşmayı şöyle aktarmıştı:

"Şimdi biz muharebe ile buraya geldik. Ordularımız İngiliz orduları ile temastadır ve huduttadır. Mudanya Mütarekesi'nde kararlaştırıldı, konferans esnasında ordular karşı karşıya bulunacak ve hareket etmeyecekler. Konferans inkıtaa uğradığı zaman hareket serbesttir. Ben yarın, Boğazlar Konferansı'nda söylediklerimin hepsini reddederim ve öbür gün harp başlar. Hazır mısınız? Çiçerin bana derhal cevap verdi. Moskova'ya gelirsin, bunun mabadını *(sonrasını) orada görüşürüz, dedi*"[51]

Bu cevaptan ikna olmayan İnönü durumu gayet açık bir şekilde şöyle izah etmişti:

"*Ben harbi patlatacağım, sonra görüşeceğiz. Böyle şey olmaz. Hazır değilsiniz. Sulh yapmak için her şeyi göze aldınız. Biz de sulh yapmak kararındayız. Boğazlar meselesi için, zamanla hallolunacak bir mesele için bugün harp çıkarma niyetinde değiliz. Bundan dolayı boğazlar meselesinde bir inkıta yapmayacağım. Burada evvela münasebeti keserim, harbi emrivaki haline getiririm ve ondan sonra sizinle görüşürüm. Böyle bir görüşmenin ciddiyeti olmaz. Benden bunu isteyemezsiniz. Dost kalacağız ve aramızdaki münasebet iyi olduğu, emniyetli olduğu zaman, boğazlar açık olsa da Sovyet Rusya aleyhine bizi arkada bırakıp bir askeri hareket yapmak mümkün değildir. Mesele, aramızdaki münasebetlerin emniyetli ve devamlı olmasına bağlı. Kanaatim bu. Bu politikayı takip edeceğiz ve yürüteceğiz*"[52]

SSCB'nin boğazlarla ilgili politikası kuşkusuz Türkiye'nin de son tahlilde ulaşmak istediği noktaydı. Ne var ki, günün şartları itibariyle gerçekçi bir politikayla çözüme/barışa ulaşmak gerekiyordu.

SSCB her halükarda, Türkiye'nin Lozan'da başarılı bir sınav verdiğinin farkındaydı. Müttefikler de Türkiye'ye taviz vermişti. Örneğin, işgal rejimi fiilen ortadan kalkmış, İstanbul ve boğazların güvenliğine garanti verilmiş, silahsızlanma kontrolü olmamış, Milletler Cemiyeti, azınlıkların durumunu kontrol etmek amacıyla özel temsilci atamamıştı.[53] Çiçerin'e göre bu tavizlerin sebebi, emperyalist devletlerin Sovyet

50 İnönü, İsmet İnönü'nün Hatıraları I, age, s. 100-101. Ayrıca, İngiliz basınında çıkan savaşın durdurulmasına yönelik haberler için bkz: Gurko-Kryajin, age, s. 113.
51 İnönü, İsmet İnönü'nün Hatıraları I, age, s. 109.
52 ae. S. 109.
53 Cemil Hasanlı (2015), "Sovyetler Birliği'nin Lozan Konferansından Beklentileri", 90. Yılında Lozan ve Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyumu, Cilt I, der. D. Türker, M. Saygın, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, s. 12.

korkusuydu.[54] Ona göre, Türkiye'yle 1920'de anlaşma imzalayıp İngiltere'ye adeta "ihanet" eden Fransa, konferansta İngiltere'ye bağlıydı. İngiltere'yi destekliyor karşılığında Almanya'yla yaşadığı Ruhr sorununda İngiltere'den destek bekliyordu. İngiltere ise Fransa ile boğazlar meselesinde anlaştığı Türkiye arasında Türkiye lehine uzlaştırıcı bir rol oynadı. Musul'un çözümsüz kalması ise İngiltere tarafından verilen bir başka tavizdi.[55] Çiçerin, Lozan'ın sadece muazzam bir diplomatik zafer değil, emperyalistlerin geri çekilmesinin eşi görülmemiş ilk örneği olduğunu düşünüyordu.[56] Bununla birlikte, boğazların yabancı savaş gemilerine açılması, Türkiye'nin en önemli bölgelerini sürekli tehdit altında bırakıyordu. Türk halkı henüz bağımsızlığını ve kendi kaderini tayin hakkını tam olarak güvence altına alamamıştı. Türkiye'nin mücadelesine devam edeceğini ve şimdiye kadar olduğu gibi SSCB'nin tek değişmeyen ve tutarlı dostu olarak kalacağını söylüyordu.[57]

Sonuç

SSCB; Türkiye'nin, İtilaf devletlerinin ateşkes çağrısına uyup taarruzu durdurmasını, ardından Lozan Konferansı'nda da özellikle boğazlar konusunda uzlaşmacı bir tutum takınarak egemenlik hakkından feragat etmesini müttefiklere verilen büyük bir taviz olarak değerlendirdi. Kendi güvenliği ile Türkiye'nin güvenliğini örtüştürüyordu ve boğazların savaş gemilerine kesinlikle kapatılması gerektiğini savunuyordu. Ne var ki, imzalanan antlaşma başta SSCB olmak üzere Karadeniz'e kıyısı olan ülkelere tehdit oluşturabilecek ülkelerin çıkarlarını gözetiyordu. Bu durum savaş tehlikesini artırdığı için SSCB açısından ekonomik kalkınmaya ayrılacak kaynakların güvenlik yatırımlarına kaydırılması manasına geliyordu.

Türkiye ise, yeni devletin kurulma sürecinde topraklarını ve egemenliğini mümkünse barış yoluyla elde etmeye çalışıyordu. Emperyalist ülkelerle SSCB arasındaki zıtlaşmadan faydalanmayı bildi. İdeolojik olarak Batı'nın siyasi ve ekonomik değerlerini benimsediğinden barış için SSCB ile işbirliği içerisinde olmadığını gösterme kaygısı güdüyordu. Zaten Türk devriminin burjuva karakteri bu süreçte SSCB'den uzaklaşıp Batı'yla yakınlaşmayı kaçınılmaz kılıyordu. Bunu aynı zamanda sınıf temelinde bir işbirliği olarak okumak da mümkündü. Lozan Antlaşması, küçük düşürücü Sevr Antlaşması'nın çöpe atıldığının ve Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın zafere ulaştığının tescili manasına geliyordu. Antlaşma, eski Osmanlı hükümetlerinin hayal bile edemeyeceği bir başarıydı ve emperyalist devletlere karşı ulusal kurtuluş hareketlerini her zaman destekleyen SSCB için de memnuniyet vericiydi.

Kaynakça

Aralov, S. İ. (1997), *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları 2*, Çev. H. A. Ediz, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.

Babaoğlu, R. (2019), "Lozan'da Kanlı Bir Hadise: Sovyet Rusya Delegesi Vatslav Vorovsky Cinayeti ve İsmet Paşa'ya Suikast Tehlikesinin Yankıları", *Toplumsal Tarih*, Sayı 307, s. 44-50.

54 G. V. Çiçerin (1961), Stati i Reçi po Voprosam Mejdunarodnoy Politiki, Moskva, İzdatelstvo Sotsialno-Ekonomiçeskoy Literaturı, s. 246.
55 ae, s. 246-247.
56 ae, s. 249.
57 ae, s. 250.

Churchill, Winston (1929), *The World Crisis, The Aftermath*, London: Thornton Butterworth Limited.

Çiçerin, G. V. (1961), *Stati i Reçi po Voprosam Mejdunarodnoy Politiki*, Moskva: İzdatelstvo Sotsialno-Ekonomiçeskoy Literaturı.

Diplomatiçeskiy Slovar (1971), Tom 2, Moskva: İzdatelstvo Politiçeskoy Literaturı.

Dokumentı Vneşney Politiki SSSR (1961), Tom 5, Moskva: Gosudarstvennoye İzdatelstvo Politiçeskoy Literaturı.

Dokumenti Vneşney Politiki SSSR (1962), Tom 6, Moskva: Gosudarstvennoye İzdatelstvo Politiçeskoy Literaturı.

Gazi Mustafa Kemal (2015), *Nutuk*, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Gökay, Bülent (1998), *Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye 1918-1923*, Çev. S. Yalçın, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Gurko-Kryajin, V. A. (1925), *Blijniy Vostok i Derjavı*, Moskva: Nauçnaya Assotsiatsiya Vostokovedeniya.

Hasanlı, Cemil (2015), "Sovyetler Birliği'nin Lozan Konferansından Beklentileri", *90. Yılında Lozan ve Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyumu*, Cilt I, der. D. Türker, M. Saygın, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, s. 3-14.

İnönü, İsmet (1998), İsmet İnönü'nün Hatıraları I, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.

İnönü, İsmet (1998), İsmet İnönü'nün Hatıraları II, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.

İvaşin, İ. F. (1957), "Naçalo Polosı Mirnogo Sosuşestvovaniya Dvuh Sistem, Borba Sovetskogo Gosudarstva za Ustanovleniye Ekonomiçeskih i Diplomatiçeskih Otoşeniy s Kapitalistiçeskimi Stranami", İstoriya Mejdunarodnıh Otnoşeniy i Vneşney Politiki SSSR 1870-1957, Moskva: Vısşaya Partiynaya Şkola Pri TsK KPSS, s. 145-174.

Lenin, Vladimir (1960), *Polnoye Sobraniye. Soçineniy*. Tom 11, Moskva: İzdatelstvo Politiçeskoy Literaturı.

Lenin, Vladimir (1970), *Polnoye Sobraniye. Soçineniy*. Tom 45, Moskva, İzdatelstvo Politiçeskoy Literaturı.

Meyer, Mihail Serefimoviç (2009), "Arşiv Belgeleri Işığında Lozan Konferansı Sırasında Türk-Rus İlişkileri", Çev. F. Yapıcı, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 3 Sayı 5, s. 251-264.

Mints, İ. İ. (1945), "Uglubleniye Protivoreçiy Versalskoy Sistemı, Otmena Sevrskogo Dogovora", İstoriya Diplomatii, Tom 3, red. V. P. Potemkina, Moskva: Gosudarstvennoye İzdatelstvo Politiçeskoy Literaturı, s. 204-236.

"Misak-ı Mili Beyannamesi", https://www.ttk.gov.tr/tarihveegitim/misak-i-milli-beyannamesi/ (Erişim Tarihi: 15.03.2021).

Ravesteyn (1985), "Doğu Meselesi Üzerine Tartışma", *Komintern Belgelerinde Türkiye Kurtuluş Savaşı*, der. E. Adıgüzel, Çev. F. Mercan, İstanbul: Kaynak Yayınları, s. 73-125.

Roy, M. N. (1985), "Türk Zaferi ve Doğu", *Komintern Belgelerinde Türkiye Kurtuluş Savaşı,* der. E. Adıgüzel, Çev. F. Mercan, İstanbul: Kaynak Yayınları, s. 60-67.

Sovetskaya İstoriçeskaya Entsiklopediya (1965), Tom 8, Moskva: İzdatelstvo Sovetskaya Entsiklopediya.

SSCB Bilimler Akademisi (1978), *Ekim Devrimi Sonrası Türkiye Tarihi I*, Çev. A. Hasanoğlu, İstanbul: Bilim Yayınları.

Şamsutdinov, A. M. (1999), *Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı 1918-1923*, Çev. A. Behramoğlu, İstanbul: Doğan Kitap.

Şimşir, Bilal N. (1990), *Lozan Telgrafları I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Şimşir, Bilal N. (1994), *Lozan Telgrafları II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Webb (1985), "Doğu Meselesi Üzerine Tartışma", *Komintern Belgelerinde Türkiye Kurtuluş Savaşı*, der. E. Adıgüzel, Çev. F. Mercan, İstanbul: Kaynak Yayınları, s. 141-145.

Yerasimos, Stefanos (2000), *Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri 1917-1923*, İstanbul: Boyut Kitapları.